

fi ilmeyi'l-uşûl ve'l-cedel adlı eserinin *Muhtaşarı'l-uşûl* olarak tanınan özetine Adudüddin el-İcî'nin yazdığı *Şerhu Muhtaşarı'l-Müntehâ'sı* için Sadreddin ed-Deşteki'nin kaleme aldığı hâşiyedir. Son dönemlerde Sadreddin ed-Deşteki hakkında yapılan çalışmaların sayısı artmış (bk. bibl.), Abdullah Şekîbâ da *Berresî-yi Âşâr u Efkâr-i Felsefî-yi Mîr Şadreddîn Deşteki* adıyla bir doktora tezi hazırlamış- tır (1355 hş./1976, Tahran Üniversitesi).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak fi ihtiyârî'l-ehak*, İstanbul 1306, s. 123; a.m.f., *Keşfü'z-zunûn* (nşr. ve trc. G. Flügel), Leipzig 1837, II, 200-202; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 222; Abdullah Şekîbâ, *Berresî-yi Âşâr u Efkâr-i Felsefî-yi Mîr Şadreddîn Deşteki* (doktora tezi, 1355 hş./1976), Dânişgâh-i Tahrân; H. Corbin, *History of Islamic Philosophy* (trc. L. Sherrad), London – New York 1993, s. 335-337; Harun Anay, *Celâleddin Devvânî: Hayatı, Eserleri, Ahlak ve Siyaset Düşüncesi* (doktora tezi, 1994), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 83-86, 161-162, ayrıca bk. tür.yer.; a.m.f., “Mîr Gıyâseddin Mansûr”, *DîA*, XXX, 125-126; J. Cooper, “From al-Tusi to the School of İsfahan”, *History of Islamic Philosophy* (ed. Seyyid Hossein Nasr – O. Leaman), London 1996, s. 585-596; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)*, İstanbul 2003, s. 298-299; R. J. Abisaab, *Converting Persia: Religion and Power in the Safavid Empire*, London – New York 2004, s. 18-19; O. Leaman, “al-Dashtaki, Sadr al-Din (d. 903/1497-8)”, *The Biographical Encyclopaedia of Islamic Philosophy* (ed. O. Leaman), London – New York 2006, I, 97-98; R. Gleave, *Scripturalist Islam: The History and Doctrines of the Akhbârî Shî'i School*, Leiden 2007, s. 39; Mu'cemü'l-mahtû-âtü'l-mevcûde fi mektebâtü İstânbûl ve Ânâtü-lî (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], III, 1599-1600; İhsan Fazlıoğlu, “Osmanlı Dönemi Türk-Felsefe Bilim Hayatının Çerçevesi”, *Türkiye'de / Türkçe'de Felsefe Üzerine Konuşmalar* (haz. M. Cüneyt Kaya), İstanbul 2009, s. 201-255; Reza Pourjavady, *Philosophy in Early Safavid Iran: Najm al-Din Mahmud al-Nayrizi and His Writings*, Leiden 2011, s. 16-24, ayrıca bk. tür.yer.; Ali Ekber Velâyetî, *Şadreddîn Deşteki Şîrâzî*, Tahran 1393 hş.; Pervin Bahârzâde, “Şadreddîn Muhammed Deşteki Şîrâzî: Zindeğî, Âşâr ve Ârâ-yi Felsefî”, *Hîradnâme-i Şadrâ*, sy. 66, Tahran 1378 hş./1999, s. 139-160 (<http://icnc.ir/index.aspx?PageSize=10&KEY=%D8%A7%D8%AF%D8%A8%D9%8A%D8%A7%D8%AA%20%D8%B9%D8%B1%D8%A8&PageIndex=0&STYLE=2&BOOKID=12010&PID=287>) (28.01.2015); a.m.f., “The Life, Works and Philosophical Views of Sadr al-Din Muhammad Dashtaki Shirazi”, *Ishraq: Islamic Philosophy Yearbook*, sy. 5, Moskova 2014, s. 53-60; Zekeriyâ Bahârnejâd, “Pejuheşi Pirâmûn Endişehâ-yi Felsefî Şadreddîn Deşteki Şîrâzî”, *Târîh-i Felsefe*, II/2, Tahran 1390 hş., s. 109-133 (http://www.sid.ir/fa/VEWSSID/_pdf/4012413900605.pdf) (28.01.2015); Kasem Kakaie, “Shiraz-The Cradle of Wisdom”, *Ishraq: Islamic Philosophy Yearbook*, sy. 5, Moskova 2014, s. 20-27; Ahad Faramarz Qaramaleki, “The Liar Paradox in Shiraz Philo-

sophical School”, a.e., s. 41-52; Ahab Bdaiwi, “Some Remarks on the Confessional Identity of the Philosophers of Shiraz: Sadr al-Din Dashtaki (d. 903/1498) and His Students Mullâ Shams al-Din Khafri (d. 942/1535) and Najm al-Din Mahmud Nayrizi (d. 948/1541)”, a.e., s. 61-85.

HİLAL GÖRGÜN

DEŞTÎ, Ali (علی دشتی)

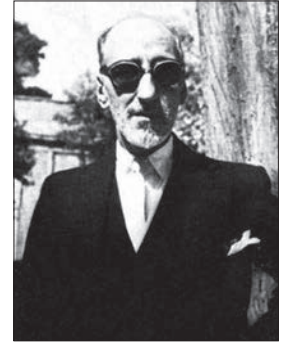
Şeyh Ali b. Şeyh Abdilhüseyn-i Deştî
(1894-1982)

İrânlı yazar,

gazeteci ve devlet adamı.

Kerbelâ'da doğdu. Dönemin tanınmış âlimlerinden olan babası Şeyh Abdülhüseyn Deştistânî belirli bir yerde uzun süre kalmayıp Atebat (Kerbelâ, Nefef), Deştistan ve Bûşehr gibi merkezlerde ikamet ettiğinden Ali Deştî de eğitimini Kerbelâ, Nefef ve Bağdat'ta tamamladı. Seyyid Hüseyin Fişarekî ve Şeyh Abdülkerim Hâirî Yezdî'den fıkıh dersleri aldı. Babasının ölümünden sonra 1916'da Bûşehr'e ve oradan da Borazcan'daki eniştesi Şeyh Muhammed Hüseyin Borazcânî'nin yanına gitti. I. Dünya Savaşı başladığı sırada önce Deştistan'a, ardından Şîraz'a geçti. Buradan İsfahan'a ve 1919'da Başbakan Mirza Hasan Vüsûkuddevle'nin İngilizler'le yaptığı anlaşmayı haber alınca Tahran'a gitti. Tahran'da kendini siyasî karışıklıklar içinde buldu; Ferruh-i Yezdî, Fedâyî-i Alevî ve Şeyh Hüseyin Tahrânî gibi dönemin muhalif isimlerinin yanında yer aldı.

Tahran'da çeşitli gazete ve dergilerde edebî ve siyasî makaleler yazan Deştî, iktidar aleyhine yazıları ve faaliyetleri sebebiyle 1920 yılı yazında Tahran'dan sürüldü. Bir süre Kirmanşah'ta oturduktan sonra Tahran'a dönüp siyasî çalışmalarına aynı hızla devam etti. Ancak muhalefeti destekleyen yazılarından dolayı hapsedildi. Şii âlimi Seyyid Muhammed Sâdik Tabâtabâî'nin yardımıyla hapisten çıktysa da muhalefet saflarını terketmedi. 1920'de Başbakan Seyyid Ziyâüddin döneminde ikinci defa hapse girdi. Bu sırada hapisane günlüklerini içeren meşhur eseri *Eyyâm-ı Maḥbes*'i kaleme aldı. 1921 darbesinin ardından kendisinin de aralarında bulunduğu siyasî hükümlüler tahliye edilince tamamen basın hayatına yöneldi. Başlangıçta, bir süre başyazarlığını yaptığı *Sitâre-yi İrân* gazetesinde yine hükümet aleyhine makaleler yazdı. Bu gazete kapatılınca 1921'de *Şataḫ-ı Sorḫ* adlı bağımsız bir gazete çıkarmaya başladı ve 1930 yılına kadar bu gazetenin

Ali Deştî

editörlüğünü yaptı. Tahran'ın büyük gazetelerinden biri olan *Şataḫ-ı Sorḫ* zamanın önde gelen yazar ve aydınlarının bir araya geldikleri, kendi anlayışlarına uygun yazılar yayımladıkları bir mahfil oldu. Deştî, 1927'de bir grup aydın ve yazarla birlikte davet edildiği Rusya'da Sovyet devriminin onuncu yıl kutlamalarına katıldı. 1928'de Bûşehr'den milletvekili seçildi. 1935 yılında *Şataḫ-ı Sorḫ*'ta yayımlanan bir makalesi yüzünden gazetesi kapatıldı, kendisi de hapse atıldı. Beş ay sonra hastalığı sebebiyle serbest bırakılınca tekrar siyasete döndü ve 6, 7, 8, 9. dönemlerde Bûşehr'den, 12 ve 13. dönemlerde Demâvend'den, 14. dönemde Tahran'dan milletvekili seçildi. 1941-1946 yılları arasında faaliyet gösteren, siyasî bir organizasyondan çok aynı görüşteki arkadaşlarının bir araya geldiği özel bir kulüp niteliği taşıyan Hizb-i Adâlet'i kurdu. 1946'da Başbakan Kıvâmüssaltana'nın Sovyetler Birliği yanlısı siyasetine ve Tudeh Partisi'ne kabinede yer vermesine muhalefeti yüzünden tekrar tutuklandı. Altı ay sonra hapisten çıktı ve yaklaşık yirmi ay boyunca başta Fransa olmak üzere bazı Avrupa ülkelerini dolaştı. Bu sırada Batı düşüncesi ve edebiyatını yakından tanıma imkânı buldu. 1948'de Tahran'a döndüğünde 1951 yılına kadar görev yapacağı İrân'ın Kahire büyükelçiliğine tayin edildi. Burada iken Arapça'ya ve Arapça eserlere vukufunu arttırdı. 1953'te şahın Musaddık hükümetini devirmesinden sonra senato üyeliğine seçildi. Bu görevini 1979 İrân İslâm Devrimi'ne kadar sürdürdü. 1963'te bir süre Lübnan'da elçi olarak görev yaptı. İslâm devriminin ardından iki defa tutuklandıysa da birer ay sonra serbest bırakıldı. 16 Ocak 1982 tarihinde Tahran'da vefat etti. Arapça ve Fransızca'yı iyi bilen ve bu dillerden Farsça'ya çeviriler yapan Deştî, modern İrân nesrinin önemli simalarından olup 1941'den itibaren ülke çapında bir yazar olarak tanınmış, özellikle *Fitne* adlı hikâye kitabıyla şöhreti yayılmıştır.

Eserleri. Telif: 1. Eyyâm-ı Maḥbes. Deştî'nin ilk edebî eseri olup 1920'deki hapis anılarını içerir. 1921'de *Şafaḳ-ı Sorh'un* 1-15. sayılarında tefrika edildikten sonra kitap halinde basılmıştır (Tahran 1303 hş., 1380 hş.; 1935 yılındaki hapis hâtıralarının da ilâvesiyle, Tahran 1339 hş.; Essen 1381 hş./2003; İng. trc. J. E. Knörzer, *Ali Dashti's Prison Days*, Costa Mesa 1994). **2. Fitne.** Ali Deştî'nin ilk hikâye kitabıdır. Hikâyeler önce 1321 hş. (1942) yılında *Mecelle-i Mihr-i İrân* adlı dergide çıkmış, daha sonra kitap halinde yayımlanmıştır (Tahran 1322 hş.). **3. Sâye.** Dergi ve gazetelerde çıkan yirmi yedi makalesini içerir (Tahran 1328 hş.). **4. Cādû.** 1330 hş.'de (1951) *İttıla'ât* dergisinin birkaç sayısında çıkan hikâye daha sonra kitap halinde yayımlanmıştır (Tahran, ts.). **5. Hindû.** "Hindû, Ber Sâhil-i Mînâyî, Dû Şeb" adlı üç hikâyeden oluşur (Tahran, ts.). **6. Naḳşî ez Hâtîz** (Tahran 1336 hş., 1381 hş.). **7. Seyrî Der Divân-ı Şems-i Tebrîzî** (Tahran 1337 hş.; nşr. Mehdî Mâhûzî, Tahran 1382 hş./2003). **8. Kalem-rov-i Sa'dî** (Tahran 1339 hş., 1381 hş.; İng. trc. Sayeh Dashti, *The Realm of Sadi*, Costa Mesa 2013). **9. Hâḳânî: Şâ'irî Dir Âşinâ** (Tahran 1340 hş., 1354 hş., 1381 hş.). **10. Demî bâ Hâyyâm** (Tahran 1344 hş., 1381 hş.; İng. trc. L. P. Elwell-Sutton, *In Search of Omar Khayyam*, London 1971). **11. Perde-i Pindâr** (Tahran 1353 hş.). **12. Pencâh u Penç** (Tahran 1354 hş.). **13. 'Aḳâlâ ber Hilâf-ı 'Aḳl** (Tahran 1355 hş.). **14. Nigâhî be Sâ'ib** (Tahran 1355 hş.). **15. Taşvîrî ez Nâsır-ı Hüsrev** (nşr. Mehdî Mâhûzî, Tahran 1362 hş.).

Tercüme: 1. Nevâmîs-i Rûhiyye-i Taṭavvur-i Mîlel. Gustave le Bon'un Ahmed Zağlûl Paşa tarafından Arapça'ya tercüme edilen *L'homme et les sociétés, leurs origines et leur histoire* adlı eserinin Arapça'dan Farsça'ya çevirisidir (Tahran 1300 hş.). **2. Sırr-ı Tefavvuk-ı Englosakson merbûṭ be-çist.** Yine Ahmed Zağlûl Paşa'nın Arapça'ya çevirdiği Edmond Demolin'in *A quoi tient la supériorité des Anglo-saxons* adlı eserin Farsça'ya tercümesidir (Tahran 1301 hş.). **3. İ'timâd be-Nefs.** Samuel Smiles'in *Self Help* isimli eserinin Fransızca'dan Farsça'ya çevirisidir (Tahran 1305 hş.). Ali Deştî'nin dergi ve gazetelerde yayımlanan çok sayıda makalesi vardır. Mehdî Mâhûzî, onun yayımlanmamış hâtıralarını *'Avâmil-i Sükûṭ: Yâddâştâ-yi Munteşir Neşûde ez Şâdrevân 'Alî Deştî* adıyla kitap halinde basmıştır (Tahran 1381 hş./2003).

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmûd Tulûî, *Bâzîgerân-ı 'Aşr-ı Pehlevî: Ez Fûrûḡî tâ Ferdûst*, Tahran 1374 hş., I, 196, 198, 199, 208; II, 765-769; Yahyâ Aryanpûr, *Ez Nimâ tâ Rûzgâr-ı Mâ*, Tahran 1376 hş., III, 318-332; Hüseyin İttihâd, *Pejûheşgîrân-ı Mu'âşır-ı İrân*, Tahran 1383 hş., VII, 1-462; Abdülâfi Destgayb, "'Alî Deştî", *Peyâm-ı Nevîn*, III/3, Tahran 1339 hş., s. 14-35; Mihrzâd Tülâ-yı Tahrânî, "Cistârî der Efkâr-ı ve Endîşehâ-yi 'Alî Deştî", *Keyhân Ferhengî*, sy. 135, Tahran 1376 hş., s. 40-43; Mehdî Mâhûzî, "'Avâmil-i Sükûṭ (Hâtîrât-ı 'Alî Deştî)", *Buḥârâ*, sy. 26, Tahran 1382 hş., s. 239-248; Abdülhüseyn Âzerneğ, "'Alî Deştî (Rûznâmenîgâr, Siyâsetmedâr, Nevîsende ve Muntekid-i Edebî)", a.e., sy. 29-30 (1382 hş.), s. 92-107; Abdullâh Şahbâzî, "Zindeğî ve Zamâne-i 'Alî Deştî", *Faşnâme-i Mütâla'ât-ı Târihî*, sy. 2, Tahran 1383 hş., s. 9-139; Hüseyin Âbâdiyân, "Nazariyye-i Perdâzân-ı İstîbdâd-ı Münevver: Te'emnüf der Didgâhhâ-yı Siyâsî-yi 'Alî Deştî ve Murtażâ Müşfik Kâzîmî", a.e., sy. 6 (1384 hş.), s. 121-157; Seyyid Mahmûd İlâmbahş – Zühre Ramazânî, "Sâdenevîsî ve Vâjegân-ı 'Arabî der Neşr-ı 'Alî Deştî", *Pejûheşnâme-i Ferheng u Edeb*, sy. 7, Rûdihîn 1387 hş., s. 200-220; J. E. Knörzer, "Daştî, 'Alî", *EI*, VII, 108-111; Fakhreddin Azimi, "'Edâlat, Hezb-e", a.e., VIII, 173-174.

MEHMET KANAR

DEVÂLİBÎ

(الدواليبي)

(1907-2004)

Suriyeli ilim ve siyaset adamı,
İslâm hukukçusu.

Muhammed Ma'rûf ed-Devâlibî 29 Mart 1907 tarihinde Halep'te doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Hüsreviyye Medresesi'nde İslâmî ilimler okudu. Şam (Dimaşk) Üniversitesi Hukuk ve Edebiyat fakültelerini bitirdikten sonra (1927) Fransa'ya gitti ve Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Öğrenciliği sırasında derslerde, öğretim elemanlarının İslâm dini ve İslâm hukuku alanında aktardıkları yanlış bilgilerinin düzeltilmesi yönündeki çabaları ile dikkati çekti. Roma hukuku öğretim üyesi A. E. Giffard'ın ricası üzerine onun *Précis de droit romain* adlı ders kitabını bu açıdan gözden geçirdi ve eserdeki yanlış bilgilerin düzeltilmesini sağladı. Paris'te bulunduğu sırada Arap asıllı öğrencilerle birlikte Arap Öğrenci Birliği'ni kurdu ve başkanlığını yürüttü. Mezuniyetinin (1935) ardından aynı üniversitede Roma hukuku alanında yüksek lisansını bitirdi ve doktora başladı. Bu sırada Fransız asıllı müslüman bir kadınla evlendi. 1941'de *La jurisprudence dans le droit islamique* adlı teziyle doktorasını verdi. Bu konuyu seçmesinde, özellikle fakültede bulunan öğretim elemanlarının İslâm hukuku alanındaki bilgisizlikleri, bu

Devâlibî

hukukun ancak ilkel topluluklara ait olabileceği, çağdaş ihtiyaçlara cevap verecek bir niteliğe sahip bulunmadığı şeklindeki ön yargıları etkili olmuştur.

Suriye'ye dönen Devâlibî bir müddet Dimaşk'ta avukatlık yaptı. 1947'den itibaren Şam Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyeliğine getirildi ve hukuk tarihiyle Roma hukuku bölüm başkanlıklarını yürüttü. Aynı üniversitenin İlahiyat Fakültesi'nde ders verdi. Suriye'nin Fransız işgalinden kurtarılması faaliyetlerinde aktif rol aldı. Halep'teki ulucamda okuduğu hutbelerde, verdiği vaazlarda halkı bu yönde mücadeleye davet etti. 1947'de Hâşim el-Attâsî başkanlığındaki el-Kütletü'l-vataniyye'den Halep milletvekili seçildi, Baas Partisi'nin 8 Mart 1963 tarihinde bir darbeyle yönetimi ele geçirmesine kadar parlamentoda kaldı. 1948'de Lübnan'ın Ba'lebek şehrinde düzenlenen bir kongrede el-Kütletü'l-vataniyye hareketi el-Hizbü'l-vatanî ve el-Hizbü's-ş-a'b'ın üzere ikiye ayrılınca el-Hizbü's-ş-a'b'ın dört kurucu üyesinden birisi olarak siyasi hayatına devam etti. 1947-1963 yıllarında çeşitli bakanlıklarda bulundu. 1949 Mart ve Ağustos aylarında, sonuncusu da Edîb Çiçekli liderliğinde Aralık ayında olmak üzere üç askerî darbe gerçekleştirildi. Devâlibî Aralık 1949 – Haziran 1950 tarihleri arasında Millî Ekonomi bakanlığı yaptı. Aynı yıl Uluslararası Arap Dili ve Sosyoloji Araştırmaları Toplantısı'na katılan heyetin başkanlığına seçildi. Temmuz 1951'de yakın arkadaşı Mustafa Ahmed ez-Zerkâ ile birlikte Paris'te Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından düzenlenen İslâm Hukuk Haftası Kongresi'ne katıldı. Aynı yıl meclis başkanlığı ve yılın sonlarına doğru başbakanlık görevini üstlendi, kurduğu kabinede Savunma bakanlığı görevini uhdesine aldı (28 Kasım 1951). Kabinesini oluştururken darbecilerin görüşüne başvurmasını onları rahatsız etti. Darbe lideri Edîb Çiçekli,